

УДК 811.161.2'373.613

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Михайло Григоренко

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра сучасної української літературної мови,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна, 65058,
тел.: (048) 776-14-80, e-mail: hryhorenko_myhajlo@ukr.net*

Розглянуто особливості процесу запозичання іноземних лексичних одиниць до сучасної української мови, зумовлені, головню, специфічними екстралінгвальними чинниками, порівняно з іншими періодами.

Ключові слова: процес запозичання, англізми, мовні контакти, запозичувана лексика.

Контакти між народами зумовлюють взаємодію їх мов. Контакти української мови з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами багаті і різнобічні, починаючи зі середньовічних часів зародження української держави – Київської Русі. Оскільки запозичення почали проникати до української мови давно, цей процес у різні періоди розвитку української мови, відповідно, мав різний вияв. Об'єктивне оцінювання процесу запозичання, його впливу на мовну систему для будь-якого періоду, особливо для сучасного, неможливе без окреслення чітких його ознак, що і визначає **актуальність** цього дослідження. Для визначення особливостей сучасного процесу запозичання треба розв'язати такі **завдання**: з'ясувати джерельну базу/бази запозичань; провести хронологічний поділ основних етапів запозичання; проаналізувати кожен зі зазначених періодів.

До найдавніших і найпоширеніших неслов'янських запозичень в українській мові належать грецизми та латинізми як одиниці класичних мов, які досить тривалий період застосовували в навчанні, міжнародному науковому спілкуванні (*корабель, філософія; нотаріус, прокуратура*). Значну групу у кількісному та якісному відношеннях становлять німецькі та французькі лексичні одиниці, які запозичувалися в українську мову як безпосередньо, так і через посередництво польської, чеської, а пізніше – і російської мов. Це переважно лексеми, які позначають предмети і поняття техніки й будівництва, військової та гірничої справ, торгівлі і фінансів, предмети побуту тощо: *офіцер, штамп, штаб, вексель; кавалерія, рояль, афіша, рандеву*. Відносно пізнішими запозиченнями в українській мові вважають запозичення з англійської мови – англізми. Хронологічно можна виділити п'ять періодів запозичання англійських лексем до лексико-семантичної системи української мови з характерними особливостями кожного з них.

Початком перших широких контактів англійців з Україною можна вважати XVI століття. У цей час посилюються контакти України з Англією, внаслідок

док чого українці відвідують Англію у зв'язку з навчанням, подорожами, працюють у дипломатичних службах, переймаючи певну кількість англійських слів, які активно вживали у своїй мовленнєвій практиці. Отже, такі мовні контакти мали переважно індивідуальний характер, а запозичання з англійської в українську були епізодичними. Проте саме в цей період було закладено початок фахового вивчення англійської мови з науковою та практичною метою.

Історія проникнення англійців до української мови тісно пов'язана з історією їх проникнення до російської. Тому другий період потрапляння англійців до української мови за посередництвом російської починається в добу петрівських реформ, у результаті яких українська мова зазнала значних обмежень у своєму розвитку та функціонуванні. У цей час спостерігається активізація запозичень попереднього періоду, а також подальше збагачення лексики за рахунок англійських запозичень зі сфер морської та загальноінженерної наук: *баркентина (barguentine)* – морське вантажне судно із багатьма щоглами; *бриг (brig)* – двощоглове судно; *ботдек (bot-deck)* – палуба.

Третій період появи англійських слів в українській мові через посередництво російської як основної, а також польської та німецької припадає на 20-ті роки XIX століття, що пов'язано з “англофільною” спрямованістю політичної діяльності Катерини II та підтриманням нею тісних зв'язків з Великою Британією після війни з Францією 1812 року, у зв'язку з чим було засновано перекладне товариство іноземних (англійських) книг, посилено на високому дипломатичному рівні міжнародні стосунки з Великою Британією. Поповненню української лексики англійцями сприяли також переклади українських культурних і громадських діячів (П. Куліш, С. Руданський, І. Франко, Ю. Федькович) англійської літератури. Отже, лексична система української мови поповнилася назвами одиниць англійської грошової системи: *пенс, фунт, стерлінг, шилінг*; англійських мір і ваги: *фут, акрем*; словами-звертаннями до чоловіків і жінок, назвами різноманітних титулів: *міс, містер, леді, лорд* тощо.

Два наступні етапи впровадження англійського мовного матеріалу відбуваються у XX столітті – 20-ті роки та після здобуття Україною незалежності. На початку XX століття Англія почала прискорено розвивати свою промисловість, науку й техніку, оснащувати армію, через що вона стала однією з провідних країн світу, а її мова, особливо після 1925 року, у зв'язку з економічною потугою англійської США дістала головну роль як лінгвістичного донора для всіх європейських мов. У ці роки до мови потрапили такі англійські слова: *combine* – комбайн, *container* – контейнер, *tanker* – танкер, *trolley-bus* – троллейбус і т. д.

Сучасний період (кінець XX – початок XXI століть) – особливий етап запозичання з англійської мови, який позначений, по-перше, значними процесами державотворення в Україні після розпаду СРСР, а також змінами орієнтирів національного розвитку у мовній сфері зокрема – українська мова набула реального статусу державної. Тобто **першою** особливістю сучасного процесу запозичання є те, що Україна стала відкритою для взаємин, а українська мова – для широкого проникнення іншомовної лексики.

По-друге, основним джерелом збагачення української лексичної системи залишається саме англійська мова, позиції якої суттєво зміцніли завдяки впливу англословних країн, головно, США – лідера у технічних новаціях, шоу-бізнесі. “Надходження англійських слів до української мови реально відбувається з двох мов – британського та американського варіантів англійської мови, – які, безумовно, представляють одну мову, але мають чимало відмінностей. ... У цьому випадку краще наголосити, що надходження відбуваються з двох геополітичних просторів” [5, с. 282]. Тобто гіперактивний вплив англійської мови на українську у зв’язку з високим розвитком новітніх технологій та провідною роллю США і Великої Британії у світовій політиці, економіці, науці – **друга** особливість нинішнього процесу запозичання.

Безпосередні контакти України та її громадян із США і Великою Британією та їх представниками, а також з іншими країнами Європи та світу англійською мовою як міжнародною у різних сферах суспільного й наукового життя, військовому співробітництві (міжнародні зустрічі на найвищому рівні, підписання договорів, міжнародні кредити) є об’єктивним результатом і прямих мовних контактів, коли англійці проникають до української мови безпосередньо з мови-джерела, що не було властиве жодному з попередніх періодів. Про переорієнтацію на мову-джерело свідчить і факт непослідовного відходу від російської орфографічної традиції: *хакер, ріелтер, гендер, герлс, секонд-хенд, тінейджер; Гельмут, Гамм, герл-френд*. Отже, безпосередність запозичання або зростання питомої ваги безпосереднього запозичання з англійської мови-джерела становить **третьою** особливість.

Значно збільшилася й кількість запозичень порівняно з попередніми періодами, починаючи з 90-х років ХХ століття, що пов’язано, насамперед, зі змінами у сфері політичного життя, економіки, культури й світогляду самих українських мовців. Окрім того, англійці останнього десятиріччя потрапляють у більш сприятливі умови для адаптації, оскільки “в українській мові вже сформувався значний прошарок запозиченої англословної лексики, який сформував культурно і соціально значущий простір” [11, с. 244]. Такі лексеми, наприклад, як: *імпічмент, моніторинг, саміт, електорат, рейтинг, секюриті, піар, офшор, паблік рилейшнз* свідчать про превалювання англійців над іншими засобами номінації у сучасній суспільно-політичній лексиці української мови: вони утворені від англійських основ й не набули жодних ознак української мови, натомість активно вживаються й функціонують у сучасному політичному дискурсі. “В українській мові на сучасному етапі її розвитку англійці становлять 70–80 % усіх запозичень” [9, с. 16], що свідчить про гіперперенасиченість словника української мови англійцями, адже реальне поповнення лексичного складу мови завдяки іншомовним елементам відбувається тоді, коли слово, відповідаючи правилам і нормам національної мови, стає повноцінним її елементом серед широких верств населення (загальноживане слово) або повноцінним елементом певної національної терміносистеми (термін), не переобтяжує її.

Велику роль у поширенні англійців у сучасному українському лексиконі відіграють ЗМІ, які “досить оперативно передають різноманітні зміни в світі, кон-

такти між державами і народами у широкому спектрі соціально-політичного, економічного, науково-технічного, культурного життя” [10, с. 241], що пов’язано зі своєрідністю ЗМІ, яка виявляється у найшвидшому і постійному контакті мас-медіа із широкими колами мовців. До того ж, як усні, так і письмові різні форми діяльності мас-медіа – це й перші апробаційні джерела на доцільність використання запозичень і їх засвоєння, а також на відповідність системі мови. Тож ще **однією** особливістю є інтенсивне надходження англійців з підмови засобів масової інформації.

Аналізований період, попри всю стихійність і масовість процесу запозичання, характеризується значним надходженням і неолексем, наявних в англійській мові світовій практиці: *істеблїшмент, консалтинг, екзит-пол, демаркетинг, гринкард, супермаркет, провайдер, дисконт-брокер, бренд-менеджер*. Отже, в аналізований нами період процес запозичання суттєво відрізняється від попередніх періодів розвитку української літературної мови кількісними та якісними показниками.

Аналіз новітніх запозичень з англійської мови в українську демонструє значне розширення тематичних груп запозичуваної лексики. Якщо у попередні періоди основними тематичними групами надходження англійців були такі групи або лише окремі з них: **зовнішня торгівля; морська справа; технічне оснащення; спорт; мистецтво; побут**, то новітні англійці представляють такі за кількісними показниками тематичні групи лексики: **економіка і банківська справа** (*ріелтер, аудит, диллер*); **культура** (телебачення, розваги) (*блокбастер, екшн, ріаліті-шоу*); **комп’ютерна техніка і технологія** (*файл, драйвер, чип*); **спорт** (*віндсерфінг, айсбордінг, сноублейд, каньйонінг*); **побутова техніка й сервіс** (*блендер, паркінг, сейл*); **політика й суспільство** (*піар, саміт, спічрайтер, імідж-мейкер*); **страви й напої** (*фастфуд, бітмак, лонггер*); **одяг і тканини** (*топ, стринги*); **канцелярське приладдя та офісна техніка** (*органайзер, степлер, ксерокс*) тощо. “Англійці – прикметна ознака підліткового жаргону: *бойфренд, геймер, зафрендити, пліз, шузи*” [8, с. 36]. Активне функціонування англійців зі сфери американського сленгу та жаргону окремі сучасні дослідники сприймають як звичайне явище, пов’язане зі соціолінгвістичними чинниками [11, с. 246]. На наш погляд, у цьому випадку доцільно говорити вже не про розширення сфер вживання англійців, а про суцільну англізацію лексичної системи української мови, а також “асиміляцію з американською культурою і цивілізацією”. Адже такі сленгізми, як *бакси, дринк (дринкнути), панк, попс (попса), боді, драйв* зараз мають широке вживання, незалежно від різних груп мовців, їхнього віку, сфери діяльності тощо.

На функціональному рівні однією з найхарактерніших рис сучасних мовних процесів є повноцінне й рівноправне використання в українському інформаційному просторі одночасно, крім національного, кількох ненаціональних мовних варіантів одного джерела або в самому джерелі, або окремих джерел. Такий мас-медійний полілінгвізм, або “полікодовість” [1, с. 48] особливо виразно спостерігається у публіцистиці: тримовна газета “День”, журнали “Ярмарки & Виставки”, “Президент”, в яких матеріали друкують трьома мовами, однією з яких є англійська; “Рознауко”, “Кореспондент”, “Сегодня” – окремі російсько- та англійсько- та англійсько-російський білінгвізм ЗМІ, який виник у по-

передні періоди, зараз поступово витісняється українсько-англійською мовною практикою.

Яскравою рисою сучасних мовних процесів є також широке використання англійських вкраплень у мовленні, на сторінках художньої та публіцистичної літератури. “Перемикання кодів відбувається на більших чи менших відрізках тексту, від окремих слів і синтаксичних структур до цілих абзаців. У писемному мовленні видимим показником, що вказує на перемикання кодів, є латино-алфавітна графіка” [1, с. 49]. Відповідно ці елементи вживаються у тому вигляді, в якому існують у мові-джерелі (*on-line, birthday, Good luck, Good bye, live, party*): “В «Українському домі» стартували новорічно-різдвяна виставка-ярмарок та фестивалю дизайнерських *Hand-made* ялинок” (“Урядовий кур’єр”. – 2010. – № 138), “В Англії популярні прагнення до *simple life*, відмова від цінностей споживання” (“Вечірній Київ”. – 2004. – № 22). Проте найбільше їх трапляється в текстах сучасної української літератури: “Угу, *exactly*, або якщо завгодно, «саме так»” (О. Забужко “Польові дослідження українського сексу”), які подані в україномовному тексті без будь-якого перекладу українською як у самому тексті, так і після нього – як ознака прогресивності, європейськості української літератури, а також намагання уникнути перекладу нецензурних іншомовностей. Носіями латинської графіки є назви іноземних й українських фірм, підприємств, об’єднань, мереж, які розташовані і функціонують на території України: “*ICN*” (назва фірми з надання та забезпечення послуг провідникової мережі Інтернет в Одесі), “*Foxtrot*” (назва могутньої торговельної мережі побутової техніки), “*Life*” (назва мережі українського оператора мобільного зв’язку), “*Mc Donald’s*” (іноземна назва мережі швидкого харчування), “*ICTV*” (назва українського телеканалу); назви українських видань, музичних і танцювальних гуртів, які пропонують україномовну або чужомовну продукцію: “*Green Gray*”, “*Tabula rasa*”, “*Hot line*” та ін. Останнім часом спостерігається також тенденція до транскрибування цих назв: “*Автоленд*”, “*Бест лайн*”, “*Електроленд*” і т. д.

Окрім того, помітна зростаюча тенденція до заміни словосполучень або кількаслівних виразів української мови однослівними англійськими назвами: *сa-mit (summit)* – зустріч у верхах, *офсайд (off said)* – поза грою, *копірайт (copyright)* – авторське право; парламент (*parliament*) – Верховна Рада України, *ріелтер (realtor)* – агент з продажу нерухомості, оскільки подібні слова характеризуються стислістю, високою словотвірною активністю тощо. На нашу думку, це пов’язано, насамперед, не з лінгвістичними властивостями самої англійської мови в номінативній сфері, а із ментальними особливостями світосприйняття англійських мовців, що відображається і в економності у повсякденному житті, і в лаконічності вираження в процесі мовного освоєння нових сфер дійсності внаслідок когнітивних процесів і найголовніше – зі значенням самих англомовних країн як меганосіїв цієї мови.

Доцільно зазначити, що частина нових англізмів активно вживається й функціонує в українській мові без будь-якої не лише спеціальної, а й загальної лексикографічної фіксації. Це означає, що у зв’язку з інтенсифікацією англо-американського впливу через ЗМІ, рекламу англійською мовою як однією з між-

народних мов, збільшенням кількості людей, які нею розмовляють або розуміють її, “відкритістю” міжнародних кордонів сучасний процес поповнення лексичної системи української мови англізмами відбувається надзвичайно швидко й інтенсивно не лише письмовим, а й усним шляхом. “Таке слово транслітерується і швидко набуває українських акцентних і словозмінних форм” [3, с. 76].

Отже, процес запозичання в сучасній українській мові, який відбувається на тлі глобалізаційних процесів у суспільстві й зумовлений специфічними екстралінгвальними чинниками, характеризується: залученням, головню, англо-американського мовного матеріалу, безпосереднією запозичання, надходженням значної частини одиниць саме з підмови ЗМІ, кількісними та якісними показниками, розширенням тематичних груп, необмеженістю щодо сфер надходження, “полікодовістю”, широким й активним використанням англійських графічних вкраплень, англійських однослівних назв, домінуванням усного шляху запозичання, некодифікованістю значної частини запозичень.

Стаття: надійшла до редакції 16.12.2013

доопрацьована 20.02.2014

прийнята до друку 23.04.2014

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ажнюк Б. М.* Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // *Мовознавство*. – 2001. – № 3. – С. 48–54.
2. *Архипенко Л. М.* Активізація процесу запозичення у сучасній українській мові кінця ХХ ст. / Л. М. Архипенко // *Культура народів Причорномор'я : научний журнал*. – Симферополь, 2003. – № 37. – С. 136–137.
3. *Архипенко Л. М.* Своєрідність сучасної мовної ситуації процесу запозичення англіцизмів / Л. М. Архипенко // *Культура народів Причорномор'я : научний журнал*. – Симферополь, 2004. – № 49. – С. 75–79.
4. *Леснова В.* Англіцизми в мові засобів масової інформації / В. Леснова, О. Йолкіна // *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць*. – Чернівці : Рута, 2001. – С. 226–275.
5. *Мізецька В. Я.* Англломовні запозичення та особливості їх вживання у німецькому публіцистичному тексті / В. Я. Мізецька, Г. В. Васильєва // *Вісник ХНУ*. – Харків : Константа. – 2000. – С. 281–287. – (Серія : романо-германська філологія; № 500).
6. *Огієнко І.* Чужі впливи на українську мову / Іван Огієнко // *Рідна мова*, 1933. – Ч. IV. – 118 с.
7. *Попова Н. О.* Сучасний етап запозичення англіцизмів в українську мову та питання перекладу / Н. О. Попова // *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції “Загальні питання філології «2004»”*. – Дніпродзержинськ : Наука і освіта, 2004. – Т. II. Питання перекладу. – С. 57–58.
8. *Селігей П.* Чужого навчаємося, а свого цураємося... / П. Селігей // *Дивослово*. – 2008. – № 7. – С. 36–40.

9. *Стишов О. А.* Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця XX ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.

10. *Стишов О. А.* Українська лексика кінця XX століття (На матеріалі мови засобів масової інформації). – 2-ге вид., переробл. / Олександр Анатолійович Стишов. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

11. *Щербак О. М.* Погляди на роль англомовної лексики у російській мові / О. М. Щербак // Мовознавство. – 2006. – Вип. 8. – С. 242–247.

THE SPECIFICS OF THE PROCESS OF BORROWING IN MODERN UKRAINIAN

Michael Grigorenko

*Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of Modern Ukrainian Language,
French Bulvar, 24/26, Odessa, Ukraine, 65058,
tel.: (048) 776-14-80, e-mail: hryhorenko_myhajlo@ukr.net*

The article discusses the features of foreign borrowing managed to advance to the lexical items of modern Ukrainian language, caused mainly by specific extralinguistic, compared with other periods.

Key words: the process of borrowing, anglicizes, language contacts, loanwords.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ЗАИМСТВОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Михаил Григоренко

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра современного украинского языка,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, Украина, 65058,
тел.: (048) 776-14-80, e-mail: hryhorenko_myhajlo@ukr.net*

Рассмотрено особенности процесса заимствования иностранных лексических единиц в современный украинский язык, обусловленные, главным образом, специфическими внеязыковыми причинами, в сравнении с другими периодами.

Ключевые слова: процесс заимствования, англицизмы, языковые контакты, заимствованная лексика.